Legal analysis conclusion of a transaction contrary to the interests of the Republic of Uzbekistan

Bobokhon BOBOJONOV¹

Tashkent state university of law

ARTICLE INFO

Article history:

Received December 2021

Received in revised form

15 December 2022

Accepted 20 January 2022

Available online

15 Fabray 2022

Keywords:

obviously unprofitable transaction,
obsolete,
conclusion of a transaction,
history of development of legislative norms,
economic security,
equipment,
technology,
expert opinions or other documents,
import of technologies into the territory of the Republic of Uzbekistan,
official,
employee,
incentive norm,
exemption from criminal liability in connection with reconciliation.

ABSTRACT

In this article, the author identifies the crime of concluding transactions contrary to the interests of the Republic of Uzbekistan as a crime in the field of public procurement.

According to the author, it is in the interests of the republic to conclude a contract that does not bring benefits, including the import, installation and introduction of previously used, physically used, obsolete or obsolete equipment or technologies on the territory of the Republic. Uzbekistan. Ensuring the inevitability of criminal liability for the issuance of an expert opinion or other document by an official of an authorized state body or other organization, as noted above, which led to the conclusion of such an agreement, is important in the development and modernization of the national economy.

It is noted that the above-mentioned problems in the field of public procurement indicate the relevance of the investigation of responsibility for crimes, in particular, for transactions contrary to the interests of the Republic of Uzbekistan.

2181-1415/© 2022 in Science LLC.

DOI: <https://doi.org/10.47689/2181-1415-vol3-iss1/S-pp126-136>

This is an open access article under the Attribution 4.0 International (CC BY 4.0) license (<https://creativecommons.org/licenses/by/4.0/deed.ru>)

¹ Independent researcher of Tashkent state university of law. Tashkent, Uzbekistan. E-mail: b.bobojonov@qqb.uz.

Ўзбекистон Республикасининг манфаатларига хилоф равишда битимлар тузиш жиноятининг юридик таҳлили

АННОТАЦИЯ

Калит сўзлар:

наф келтирмаслиги аён бўлган битим, маънавий эскирган, битим тузиш, қонун ҳужжатларининг ривожланиш тарихи, иқтисодий хавфсизлик, асбоб-ускуна, технологиялар, эксперт хулосаси ёки бошқа ҳужжатлар, Ўзбекистон Республикаси ҳудудига технологияларни олиб кириш, мансабдор шахс, хизматчи, рағбатлантирувчи норма, ярашилганлиги муносабати билан жиноий жавобгарликдан озод қилиш.

Мазкур мақолада муаллиф Ўзбекистон Республикасининг манфаатларига хилоф равишда битимлар тузиш жиноятини давлат харидлари соҳасидаги жиноят сифатида таъкидлаб, унинг юридик таҳлилига оид мулоҳазалар, шу масаладаги баҳс-мунозараларни, жиноят қонунини қўллаш билан боғлиқ у ёки бу муаммоларга нисбатан нуқтаи назарларни жиноят қонуни нормалари тараққий этиши билан боғлаб келтирган.

Муаллифнинг қайд этишича, наф келтирмаслиги аён бўлган битимни тузиш, шу жумладан, Ўзбекистон Республикаси ҳудудига илгари фойдаланилган, жисман ишлатиб бўлинган, маънавий эскирган ёки замон талабларига жавоб бермайдиган асбоб-ускунани ёхуд технологияларни олиб киришга, шунингдек, уларни ўрнатиш ва жорий этишга олиб келган битимни тузиш, республика манфаатларига қўп миқдорда зарар етказган бўлса, худди шунингдек, бундай битим тузилишига сабаб бўлган юқорида таъкидланганидек, эксперт хулосасини ёки бошқа ҳужжатни ваколатли давлат органининг ёки бошқа ташкилотнинг мансабдор шахси томонидан берилганлиги учун жиноий жавобгарликнинг муқаррарлигини таъминлаш миллий иқтисодиётни ривожлантириш ва модернизациялаштиришда муҳим аҳамиятга эга.

Юқорида келтириб ўтилган соҳадаги муаммолар давлат харидлари соҳасидаги жиноятлар, хусусан, Ўзбекистон Республикасининг манфаатларига хилоф равишда битимлар тузганлик учун жавобгарликни тадқиқ этиш долзарблигини кўрсатиши қайд этилган.

Юридический анализ заключение сделки вопреки интересам Республики Узбекистан

АННОТАЦИЯ

Ключевые слова:

заведомо невыгодная сделка, морально устаревший, заключение сделки, история развития законодательных норм, экономическая безопасность, оборудования, технология, заключения эксперта или иные документы, ввоз технологий на

В данной статье автор выделяет преступление заключения сделок, противоречащих интересам Республики Узбекистан, как преступление в сфере государственных закупок.

По мнению автора, в интересах республики заключается заключение договора, не приносящего выгоды, в том числе ввоз, установка и внедрение на территории Республики ранее бывших в употреблении, физически бывших в употреблении, морально устаревших или морально устаревших оборудования или технологий. Узбекистан. Обеспечение неотвратимости уголовной ответственности

территорию Республики
Узбекистан,
должностное лицо,
служащий,
поощрительная норма,
освобождение от
уголовной
ответственности в связи с
примирением.

за выдачу экспертного заключения или иного документа
должностным лицом уполномоченного государственного
органа или иной организации, как отмечалось выше,
повлекшее заключение такого договора, имеет важное
значение в разработке и модернизация народного
хозяйства.

Отмечено, что вышеуказанные проблемы в сфере
государственных закупок свидетельствуют об
актуальности расследования ответственности за
преступления, в частности, за совершение сделок,
противоречащих интересам Республики Узбекистан.

Суд-ҳуқуқ ислоҳотлари жараёнида жамиятни демократлаштириш ва
мамлакатни модернизация қилиш бўйича олиб борилаётган ислоҳотлар кўп
жиҳатдан мамлакатдаги иқтисодий хавфсизлик, иқтисодиёт соҳасидаги
жиноятчилик кўрсаткичи билан чамбарчас боғлиқ.

2017-йил 7-февралда қабул қилинган Ўзбекистон Республикаси Президенти-
нинг “Ўзбекистон Республикасини янада ривожлантириш бўйича ҳаракатлар
стратегияси тўғрисида”ги Фармонида ҳам жиноят қонунчилигини такомил-
лаштириш белгиланган бўлиб, унда инсон ҳуқуқ ва эркинликларини таъмин-
лашнинг шаффофлиги ҳамда самарадорлигини ошириш, иқтисодиётнинг ривож-
ланишини ҳолати, замонавий талаблардан, халқаро стандартлардан келиб чиққан
ҳолда “2018–2021-йилларга мўлжалланган Жиноят ва жиноят-процессуал қонун-
чиликни такомиллаштириш Концепция”сини ишлаб чиқиш белгиланган эди.

Жумладан, Ҳаракатлар стратегиясида 2017–2021-йилларда Ўзбекистон
Республикасини ривожлантиришнинг бешта устувор йўналиши белгилаб
берилган. Хусусан, иккинчи устувор йўналиш қонун устуворлигини таъминлаш ва
суд-ҳуқуқ тизимини янада ислоҳ қилишга йўналтирилган. Ушбу йўналиш суд
ҳокимиятининг чинакам мустақиллигини ҳамда фуқароларнинг ҳуқуқ ва эркин-
ликларини ишончли ҳимоя қилиш кафолатларини мустаҳкамлаш, маъмурий,
жиноят, фуқаролик ва хўжалик қонунчилигини, жиноятчиликка қарши курашиш
ва ҳуқуқбузарликларнинг олдини олиш тизими самарасини ошириш сифатини
тубдан яхшилашга қаратилган [1. Б. 2].

Жумладан, Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2018-йил 14-майдаги
ПҚ–3723-сонли “Жиноят ва жиноят-процессуал қонунчилиги тизимини тубдан
такомиллаштириш чора-тадбирлари тўғрисида”ги Қарорида ҳам дунё ҳамжа-
миятида тобора ортиб бораётган хавфларни ҳисобга олган ҳолда трансмиллий ва
халқаро жиноятларни содир этганлик учун жавобгарлик белгилаш вазифаси
қўйилган [2. Б. 1].

Ҳар қандай давлатнинг молиявий-иқтисодий барқарорлигига хавф сола-
диган давлат харидлари соҳасидаги ижтимоий хавфли қилмишлар алоҳида жиноят
таркиби сифатида белгиланмаган бўлса-да, унинг юридик таҳлилини амалга
ошириш орқали комплекс тарзда давлат харидлари соҳасида содир этиладиган
жиноятлар хусусида аниқ тасаввурга келиш мумкин. Бу каби қилмишлардан бири
бу Ўзбекистон Республикасининг манфаатларига хилоф тарзда битим тузишда
ифодаланади.

Ҳар қандай жиноятни юридик таҳлил қилиш жиноят таркибини, яъни жиноятнинг объектив ва субъектив белгиларини таҳлил қилиш англатади. Жиноятнинг объектив белгилари – бу жиноятнинг объекти ва объектив томонини қамраб олувчи тушунчадир.

Жиноятнинг объекти жиноят қонуни билан қўриқланадиган ижтимоий муносабат бўлиб, жиноий қилмиш туфайли ана шу ижтимоий муносабатларга тажовуз қилинади ва унга зарар етказилади [3. Б. 132].

Жиноятнинг объекти ҳар қандай ижтимоий муносабат эмас, балки фақат жиноят қонуни билан қўриқланадиган ижтимоий муносабатдир. Бу борада М.Ҳ. Рустамбаев жиноят объекти жиноят қонуни билан қўриқланадиган энг устувор ва ижтимоий жиҳатдан муҳим бўлган умумлашган ҳолда соф ижтимоий категория бўлган ижтимоий муносабат бўлиб, жиноят содир этилиши натижасида уларга зарар етказилади ёки зарар етказилиши хавфи остида қолади [4. Б. 140].

Жиноий тажовузнинг объекти жиноят таркиби элементи сифатида таърифланса, айрим муаллифлар энг умумий (абстракт) таъриф сифатида келтирадиган таъриф, бизнингча, ўринли бўлади. Жиноятнинг объекти – бу жиноят тажовуз қиладиган, у зарар етказадиган ёки зарар етказиш хавфини юзага келтирадиган (зарар етказиши мумкин бўлган) объект.

Ўзбекистон Республикасининг манфаатларига хилоф равишда битимлар тузиш жинояти тўрт қисмдан иборат бўлиб, жиноятнинг бевосита объектини Ўзбекистон Республикаси иқтисодиётининг асосларини таъминловчи ижтимоий муносабатлар ташкил этади.

Н.И. Ветровнинг фикрига кўра, Жиноят кодекси махсус қисми нормалари қилмишнинг махсус объектига асосан тизимлаштирилган. Ҳар бир бўлим ёки ҳатто боб ҳам ўзининг махсус объектига эга [5. Б. 114], дейди. Бизнинг фикримизча, қонун чиқарувчи томонидан махсус объекти ўхшаш бўлган жиноятлар Жиноят кодекси Махсус қисми бўлимларига, улар орасидан турдош объекти ўхшаш бўлган жиноятлар эса бобларга ажратиб жойлаштирилган.

Қайд этилганидек, Ўзбекистон Республикасининг манфаатларига хилоф равишда битимлар тузишнинг ижтимоий хавфлилиги шундаки, жиноят содир этилганда фақат алоҳида шахсларнинг ҳуқуқлари бузилибгина қолмасдан, балки бутун жамиятга зарар келтирилади. Бундан ташқари, жамият ва давлатнинг ўтиш даврида бу турдаги жиноятлар сони тез ўсиб боради ва давлатнинг иқтисодий асосларига жиддий зарар келтириши мумкин.

Юқоридаги назарий қоидаларга кўра, ЖК 175-моддасида назарда тутилган жиноят объектини таҳлилини келтирамиз.

Ўзбекистон Республикасининг манфаатларига хилоф равишда битимлар тузиш жиноятининг объекти Ўзбекистон Республикаси иқтисодиётининг асослари, Ўзбекистон Республикасининг иқтисодий тизими бўлиб, ЖК 175-моддасида назарда тутилган жиноят содир этилганда Ўзбекистон Республикаси манфаатларига зарар етади.

Самарали бозор иқтисодиётини яратиш, мулкӣ ва ашёвий муносабатларни, умуммиллий қадриятларни ҳимоя қилиш, товар мустақиллигига эришиш шу каби манфаатлар Ўзбекистон Республикаси манфаатлари деб эътироф этилади. Ушбу манфаатлар битимларни тузишга алоҳида талаблар белгиланган қонунчиликда акс эттирилган ва мустаҳкамланган, шу жумладан, бу савдо операцияларини ўтказиш ва тузиладиган ташқи иқтисодий битимларга ҳам бирдай таъсир қиладди.

Ўзбекистон Республикасининг манфаатларига хилоф равишда битимлар тузиш жинояти объектив томондан жиноят республика манфаатларига кўп миқдорда зарар етказилишига сабаб бўлган, наф келтирмаслиги аён бўлган битимнинг тузилишида ифодаланади.

Ўзбекистон Республикаси Фуқаролик кодексининг 101-моддасига кўра, фуқаролар ва юридик шахсларнинг фуқаролик ҳуқуқ ва бурчларини белгилаш, ўзгартириш ёки бекор қилишга қаратилган ҳаракатлар – битим ҳисобланади. Битимларнинг бир тарафлама, икки тарафлама ёки кўп тарафлама турлари мавжуд. ЖК 175-моддасида назарда тутилган жиноят икки тарафлама ёки кўп тарафлама битим – шартнома тузиш орқали содир этилади. Худди шунингдек, мазкур жиноят бир томонлама битимлар тузиш йўли билан ҳам содир этилиши мумкин.

Шунингдек, битимлар шартли (яъни кечиктириш ва бекор бўлиш шарти билан тузилган битимлар), ҳақ эвазига ва текинга, реал ва конценцуал, казуал (низоли) ва мавҳум бўлиши мумкин [6. Б. 548]. Тузилган битимнинг шакли қилмишнинг квалификациясига таъсир этмайди, аммо айбдорга жазо тайинлашда суд томонидан инобатга олиниши лозим.

Ўзбекистон Республикасининг манфаатларига хилоф равишда битимлар тузиш жинояти республика манфаатларига кўп миқдорда зарар етказилган пайтдан бошлаб, Ўзбекистон Республикасининг манфаатларига хилоф равишда битим тузиш жинояти тугалланган ҳисобланади. Агар эрк қонунда назарда тутилганидан бошқача шаклда ифодаланса ва битимни рўйхатдан ўтказиш (масалан, кўчмас мулк олди-сотдиси билан боғлиқ шартномалар) талабига риоя этилмаган бўлса, уни тузилган деб бўлмайди, чунки у ҳақиқий ҳисобланмайди, яъни фуқаролик ҳуқуқ ва мажбуриятларни юзага келтирмайди, ўзгартирмайди ва тугашига олиб келмайди. Бундай ҳолда айбдорнинг ҳаракатларини ЖК 25-модда 2-қисми ва 175-модда 1-қисми (жавобгарликни оғирлаштирувчи ҳолатлар бўлмаганда) бўйича ЖК 175-моддасида назарда тутилган жиноятни содир этишга суиқасд қилиш деб квалификация қилинади.

Ушбу жиноят объектив томонининг зарурий белгиси Ўзбекистон Республикаси манфаатларига хилоф равишда битим тузилиши натижасида республика манфаатларига кўп миқдорда зарар етиши ҳисобланади. Кўп миқдор базавий ҳисоблаш миқдорининг уч юз бараваридан беш юз бараваригача бўлган миқдорни англатади. Ҳар бир иш бўйича зарар миқдори тергов органи ёки суд томонидан белгиланади [7. Б. 154] ва модда мазмунига кўра:

- ҳақиқий зарар, яъни давлат ўзининг бузилган манфаатларини тиклаши учун қилган ёки келажакда қиладиган харажатларига;
- бой берилган фойда, яъни фуқаролик оборотидан олинмай қолган даромадга асосланиши лозим.

Зарар миқдорини аниқлашда Ўзбекистон Республикасининг манфаатларига хилоф равишда битим тузиш туфайли бой берилган фойда эътиборга олинмайди.

Ўзбекистон Республикаси манфаатларига зид тузилган битимлар қаторига, масалан, давлат мулкани бошқа мулкдорларга анча пасайтирилган нархда сотиш ҳолати ҳам киритилиши мумкин. Битимнинг давлат манфаатларига зид тузилганлиги тўғрисидаги суднинг хулосаси тегишли экспертиза фикрини инобатга олган ҳолда тузилиши мумкин.

Ушбу тоифадаги ишларни тергов қилишда ва судда кўришда бу жиноятларнинг келиб чиқишига имкон берган сабаблар ва шарт-шароитлар, албатта, аниқланиши зарур. Агар қайд этилган битимларни тузишда айбдорда ғараз ва бошқа паст ниятлар бўлганлиги аниқланса, бундай ҳаракатлар Жиноят кодексининг ҳокимият ёки мансаб мавқеидан фойдаланиб содир этиладиган тегишли жиноятлар учун жавобгарликни белгилловчи моддалари билан тавсифланиши лозим [8. Б. 2].

Жиноятнинг субъектив белгилари деганда, жиноят таркибининг субъекти ва субъектив томони назарда тутилади. Субъект жиноят таркибининг элементи сифатида илмий жиҳатдан чуқур ўрганиш ва англаб етишни талаб қилувчи анча мураккаб категория ҳисобланади [9. Б. 72]. Хусусан, жиноятчининг ёши ва ақли расолиги муаммолари ҳуқуқшунос олимлар томонидангина эмас, балки бошқа фанларнинг вакиллари, билимнинг турли соҳалари мутахассислари томонидан комплекс ўрганишни тақозо қилади [10. Б. 124–125]. Ҳуқуқни қўллаш амалиёти жиноят субъектини ўрганиш жиноят ҳуқуқи назариясининг энг муҳим йўналишларидан бири ҳисобланишини кўрсатади. Унга бўлган эҳтиёжни ҳаётнинг ўзи белгилайди, унинг амалий аҳамияти эса шак-шубҳасиздир [11. Б. 120–121]. Тадқиқот предмети сифатида Ўзбекистон Республикасининг манфаатларига ҳилоф равишда битимлар тузиш жиноятининг субъекти ҳам белгилангани боис биз Ўзбекистон Республикаси Жиноят кодексининг 175-моддасида назарда тутилган қилмишни содир этганлик учун жиноий жавобгарликка тортилиши лозим бўлган шахсларнинг белгиларини атрофлича кўриб чиқамиз.

Жиноят ҳуқуқига биноан ижтимоий хавфли ҳаракат ёки ҳаракатсизлик қилишда айбдор бўлган, жиноят содир қилиш пайтида ақли расо ва маълум ёшга тўлган жисмоний шахсларгина жиноят субъекти бўла оладилар.

Жиноят кодексининг 175-моддасида кўрсатилган давлат органи, мулкчилик шаклидан қатъи назар, корхона, муассаса, ташкилот ёки жамоат бирлашмасининг фақат мансабдор шахслари бўлиши мумкин.

Тадқиқ этилаётган жиноятлар субъекти махсус субъект бўлиб, у субъект сифатида алоҳида аҳамиятга эга. Жиноятнинг махсус субъекти субъектнинг умумий белгилари бўлган ақли расолик, муайян ёшга тўлганликдан ташқари ЖК Махсус қисми моддаларида кўрсатилган қўшимча специфик белгиларга ҳам эга бўлиши шарт.

Шахсни жиноятнинг махсус субъекти деб ҳисоблаш учун субъектнинг зарурий белгилари билан бирга (ёш, ақли расолик), албатта, бошқа белгилар ҳам бўлиши керакки, бундай белгисиз шахснинг тегишли норма билан жиноий жавобгарликка тортилиши мумкин эмас [12. Б. 147]. Жиноятнинг мансабдорлик кўринишидаги махсус субъект белгиси жиноят субъектининг факультатив белгиси бўлиб, бу белгилар ЖК Махсус қисмининг барча моддаларида назарда тутилган жиноятлар учун зарур бўлмай, фақат мансабдорлик жиноятлари учунгина зарурий саналади.

Жиноятнинг махсус субъектлари орасида мансабдорлик белгиси энг кўп учрайдиган махсус субъект белгиси ҳисобланади. Мансабдорлик жиноятида айблаш учун шахс, албатта, қонунга мувофиқ мансабдор бўлиши керак. Махсус субъект белгиси мансабдор шахс бўлган жиноят таркибларида назарда тутилган ижтимоий хавфли қилмишлар мансабдор шахслар томонидан хизмат мавқеидан

фойдаланган ҳолда ёки мансаб мавқеини суиистеъмол қилиш орқали содир этилади. Ўзбекистон Республикаси ЖКнинг деярли учдан бир қисм нормаларининг диспозицияларида махсус субъектларнинг жиноий жавобгарлиги назарда тутилган [13. Б. 139]. Аксарият юридик адабиётларда махсус субъект белгиларининг мансаб ваколати юзасидан жиноятнинг субъекти бўлиши (167-м., 2-қ., “г” б., 205–211-м.)га оид белгиси кенг тарқалганлигини қайд этиш мумкин [14. Б. 208–209].

Шунингдек, махсус субъект белгиси норма диспозициясида тўғридан-тўғри кўрсатилиши ёки шарҳлаш орқали баён қилиниши мумкин. ЖК 1921 ва 1924-м. диспозициясида махсус субъект тўғридан-тўғри кўрсатилган.

Юридик адабиётларда мансабдор шахс тушунчасини ёритишга турли мунозарали фикрлар билдирилганини кўриш мумкин. Жумладан, И.Н. Пахомов мансабдор шахс деганда, фақат давлат ҳокимияти ваколатларига эга бўлган давлат хизматчилари тушунилиши кераклигини қайд этса, бошқа бир олим Г.И. Петров эса мансабдор шахс деганда, давлат ёки жамоат аппаратида мансаб ваколатига эга бўлган, ҳуқуқий муносабатларнинг вужудга келишига, ўзгаришига ва бекор бўлишига сабаб бўлувчи юридик ҳаракатларни содир қила оладиган шахслар тушунилиши керак, дейди. Ц.А. Ямпольская мансабдор шахс деганда, ўзининг хизмат ваколатларига биноан турли ҳуқуқ субъектлари ҳолатларига таъсир этувчи, маъмурий бошқарувчилик актларини вужудга келтириш билан ҳуқуқий оқибатларга сабаб бўлувчи давлат хизматчилари тушунилиши кераклигини таъкидлайди.

Р.А. Зуфаров гарчи тушунчага таъриф берилган бўлса-да, мансабдор шахснинг бажараётган вазифаси ва ваколати юзасидан илмий қарашлар мунозарали эканлиги нуқтаи назаридан атрофлича таҳлил этилиши мақсадга мувофиқлигини билдиради [15. Б. 83–84].

Б.Ж. Ахраров эса мансабдор шахс тушунчасини бирмунча кенг шарҳлаб, уни давлат органида фуқароларнинг ўзини-ўзи бошқариш органида, мулкчилик шаклидан қатъи назар корхона, муассаса, ташкилотда тайинланадиган, сайланадиган ёки махсус топшириқ асосида доимий ёки вақтинча ташкилий-бошқарув ёки маъмурий-хўжалик ваколатини амалга оширувчи шахс, деб тушунтиради [16. Б. 125–126].

“Мансабдор шахс” тушунчасининг ривожланиш тарихини таҳлил қилган Б. Ахраров биринчи марта мансабдор шахс тушунчаси Д.И. Курский томонидан “Янги жиноят ҳуқуқи” номли тадқиқот ишида собиқ совет илмий муомаласига киритилганлигини келтиради [17. Б. 164].

Мансабдорлик жиноятлари кенг тушунча бўлиб, у ўзида мансабдор шахслар томонидан содир этиладиган бир неча жиноий қилмишларни қамраб олади. Ўзбекистон Республикаси жиноят қонунчилигида мансабдор шахслар томонидан содир этиладиган жиноятларни таҳлил қилган ҳолда айтиш мумкинки, мансабдорлик жиноятлари бу мансабдор шахслар томонидан:

- ўз ҳокимият ва мансаб ваколатларини суиистеъмол қилиш;
- ваколат доирасидан четга чиқиш;
- ўз ваколатлари ва вазифаларига лоқайдлик билан ёндашиш ёки лозим даражада бажармаслик;

• ўз хизмат мавқеидан фойдаланишда ифодаланувчи давлат ҳокимияти, бошқарув ва маҳаллий ўзини ўзи бошқариш органлари, шунингдек, нодавлат тижорат ва бошқа нодавлат ташкилотининг бошқарув тартибига, фуқароларнинг қонун билан белгилаб қўйилган ҳуқуқлари, эркинликлари ва манфаатларига тажовуз қилувчи ижтимоий хавфли, айбли, ҳуқуққа хилоф хатти-ҳаракатлардир.

ЖК 175-моддасида назарда тутилган жиноятнинг субъекти давлат органи, мулкчилик шаклидан қатъи назар корхона, муассаса, ташкилот ёки жамоат бирлашмасининг фақат мансабдор шахслари бўлиши мумкин.

Қайд этиш лозики, шахсга битимларни тузиш бўйича қонунда белгиланган тартибда ваколат берилгандагина уни жавобгарликка тортиш мумкин. Акс ҳолда унинг ҳаракатларини ЖК 175-моддаси бўйича квалификация қилиш мумкин эмас. Агар керакли далиллар бўлса, шахс манфаатдор бўлса, унинг ҳаракатлари фирибгарлик сифатида квалификация қилиниши мумкин.

Жиноят таркибининг субъектив томони айбдорнинг жиноят қонунида жиноят сифатида назарда тутилган, айбдор ўзи содир этган ижтимоий хавфли қилмишига нисбатан бўлган руҳий муносабати бўлиб, унинг айби, мотиви, мақсади ва ҳис-туйғусини ифодалайди. Субъектив томондан эса жиноят фақат тўғри қасд билан содир этилади. Айбдор шахс битим тузилгунга қадар унинг республика манфаатлари учун наф келтирмаслигини билиши керак.

Жиноятнинг мотив ва мақсади ҳар хил бўлиши мумкин, аммо у квалификацияга таъсир қилмайди. Агар жиноят содир этилишига айбдорда ғараз ёки бошқа паст ниятлар бўлганлиги аниқланса, бундай жиноятни квалификация қилишда Жиноят кодексининг ҳокимият ва мансаб мавқеидан фойдаланиб содир этиладиган тегишли жиноятлар учун жавобгарликни белгиловчи моддалари билан квалификация қилинади. Масалан, ЖК 175-моддасида назарда тутилган жиноят пора олиш эвазига содир этилган бўлса, айбдорнинг ҳаракатлари жиноятлар мажмуи тариқасида ЖК 175- ва 210-моддалари бўйича квалификация қилиниши керак.

Агар айбдор битим тузиши билан Ўзбекистон Республикасининг иқтисодий хавфсизлигига путур етказмоқчи эканлиги аниқланса, унинг ҳаракатлари ЖК 157-моддаси билан давлатга хоинлик қилиш сифатида қўшимча квалификация қилинади.

Маълумки, жиноят нормасида оғирлаштирувчи ҳолатларнинг мавжудлиги, судлар айбланувчига нисбатан ҳар қандай ҳолатда ҳам оғирроқ жазо тайинлаши шарт дегани эмас. Бу ҳолатлар жазони енгиллаштирувчи ҳолатлар билан бирга ҳисобга олиниши мумкин.

Демак, жазони оғирлаштирувчи ҳолат жиноятнинг объектив ва субъектив белгиларига хос, лекин ЖК Махсус қисмида жиноятнинг зарурий ёки жавобгарликни оғирлаштирувчи белгиси сифатида сифатида кўрсатилган, судлар томонидан жазо тайинлашда ҳисобга олиниши ва санкция доирасида оғирроқ жазо чорасини тайинлашга сабаб бўлиши мумкин бўлган, жазони индивидуаллаштиришга хизмат қилувчи ҳолатлар.

ЖК 175-моддаси 2- ва 3-қисмларида Ўзбекистон Республикасининг манфаатларига хилоф равишда битим тузиш жиноятини оғирлаштирувчи ҳолатларда содир этганлик учун жавобгарлик белгиланган.

Мазкур модданинг 2-қисмида қуйидаги оғирлаштирувчи белгилар мавжуд:

а) такроран;

б) бир гуруҳ шахслар томонидан олдиндан тил бириктириб жиноят содир этиш.

Бунинг учун шахс беш йилдан саккиз йилгача озодликдан маҳрум қилиш билан жазоланиши мумкинлиги назарда тутилган. ЖК 15-моддаси қоидаларига кўра мазкур ҳолларда қилмишни оғирлаштирувчи белгилар мавжудлигида содир этиш қилмишни унинг ижтимоий хавфлилиги ва хусусиятига кўра оғир жиноят деб эътироф этишга сабаб бўлади.

Худди шунингдек, ЖК 175-моддаси 3-қисмида қуйидаги оғирлаштирувчи белгилар мавжуд:

а) жуда кўп миқдорда зарар етказган ҳолда;

б) уюшган гуруҳ томонидан ёки унинг манфаатларини кўзлаб жиноят содир этиш саккиз йилдан ўн икки йилгача озодликдан маҳрум қилиш билан жазоланади.

Бунда олдиндан тил бириктириш деганда, икки ва ундан ортиқ шахслар ўртасида бевосита жиноят содир этилишидан олдин Ўзбекистон Республикасининг манфаатларига ҳилоф равишда битимлар тузиш тўғрисидаги келишувга эришиш тушунилиши керак.

Бир гуруҳ шахслар томонидан биргаликда Ўзбекистон Республикасининг манфаатларига ҳилоф равишда битимлар тузиш ўзида мазкур жиноят таркибининг объектив ва субъектив белгиларини мужассам этган ҳаракатлар гуруҳнинг камида иккита иштирокчиси томонидан содир этилишини назарда тутати.

ЖК 175-моддасининг 3-қисми “а” бандида Ўзбекистон Республикасининг манфаатларига ҳилоф равишда битимлар тузиш натижасида жуда кўп миқдордаги зарар етказилиши қатъий расмийлаштирилган белги ҳисобланиб, қонун унинг аниқ чегарасини белгилаган. Унга мувофиқ, бунда базавий ҳисоблаш миқдорининг беш юз баравари ва ундан ортиқ миқдорда зарар етказиш тушунилади [18, Б. 331]. Ушбу ҳолатда етказилган зарар миқдорини аниқлаш товаршунослик экспертизаси ёрдамида амалга оширилиши лозим.

ЖК 175-моддасининг 3-қисмида назарда тутилган оғирлаштирувчи белгилардан бири қилмишнинг уюшган гуруҳ томонидан содир этилишидир. Бу эса жиноятдаги иштирокчиликнинг энг хавfli шаклларида бири. Бунда Ўзбекистон Республикасининг манфаатларига ҳилоф равишда битимлар тузиш мақсадида уюшган гуруҳ ташкил этган ёки унга раҳбарлик қилган, шунингдек, бундай гуруҳ аъзоларининг мазкур иштирокчилик шаклида содир этган жинояти оғирроқ жазога сазовор.

Мамлакатимиз жиноят ҳуқуқий сиёсатида ҳам жиноий жазоларни либераллаштириш сиёсати инсонпарварлик принципининг ҳаётий ифодаси сифатида изчил амалга ошириб келинмоқда. Хусусан, шу кунга қадар Ўзбекистон Республикасининг Жиноят кодексига ўзгартиш ва қўшимчалар киритишни назарда тутадиган 60 га яқин қонун ҳужжатларининг деярли учдан икки қисми бевосита жиноий жазоларни либераллаштиришга қаратилган.

Шунингдек, Жиноят кодексининг 11 та моддасига етказилган моддий зарарнинг ўрни қопланган тақдирда озодликдан маҳрум қилиш тариқасидаги жазо қўлланмаслиги ҳақидаги қоидалар киритилди. Ўтказилаётган ислохотлар натижаси ўлароқ, иқтисодиёт соҳасидаги жиноятлар учун етказилган моддий зарар қопланганлиги учун айбдор шахсга нисбатан озодликдан маҳрум қилиш билан боғлиқ бўлмаган жазолар тайинланадиган бўлди.

Жумладан, Жиноят кодексидаги 173-, 180-, 181-, 198-, 233-моддаларида етказилган моддий зарар уч карра, ЖК 167-, 168-, 170-, 175-моддаларида етказилган моддий зарар қопланган тақдирда озодликдан маҳрум қилиш тариқасидаги жазо қўлланилмаслиги ёки жиноий жазодан озод этилиши белгиланган.

Шу ўринда, жиноят қонунини либераллаштиришнинг устувор йўналишларидан бири рағбатлантирувчи нормаларни қўллаш соҳасини кенгайтириш билан боғлиқ. Негаки жиноят ҳуқуқи назарияси рағбатлантирувчи нормаларнинг жиноий қонунчиликда мустаҳкамланиши ва уларнинг амалиётга тўғри татбиқ этилиши содир этилган жиноятчиликнинг латентлик даражасини кескин камайтиришга, жиноятчиликка қарши курашиш сарф-харажатларининг қисқаришига сезиларли таъсир кўрсатади.

Хусусан, М. Рустамбоев жиноят ҳуқуқи нафақат содир этилган жиноятлар учун жавобгарликни таъминлаш, балки жиноятчиликка қарши курашда фаол иштирок этган ҳамда содир этилган жиноятнинг ижтимоий хавфлилигини жиддий камайтирадиган ижобий характерланадиган ҳатти-ҳаракатлар учун шахсга нисбатан рағбатлантирувчи нормаларни қўллаш вазифасини ҳам бажаришини қайд этади [19. Б. 18].

Хулоса сифатида қайд этиш лозимки, мамлакатимизда иқтисодиёт асосларига қарши қаратилган жиноятлар, хусусан, давлат харидлари соҳасида содир этиладиган қилмишлар учун жиноий жавобгарликни такомиллаштириш соҳасида амалга оширилаётган ислохотлар:

биринчидан, жиноий жазо тизимида озодликдан маҳрум қилишга муқобил бўлган жазоларнинг кенг қўлланилиши такомиллаштириш;

иккинчидан, жиноят қонунини либераллаштиришнинг муҳим таркибий қисми ҳисобланган муқобил жазо турларини кенгайтириш;

учинчидан, жазо тайинлашда шахсни жамиятдан ажратмаган ҳолда ахлоқан тузатиш имконини берадиган жазо турларини кенгроқ фойдаланиш;

тўртинчидан, миллий қонунчилигимизда муқобил жазо турларининг кенг жорий этилишини халқаро ҳуқуқнинг умумэътироф этилган қоида ва тамойилларига мослаштириш ва бошқа шу каби инсонпарварлик ва одиллик йўналишларда давом эттирилиши мақсадга мувофиқдир.

ФОЙДАЛАНИЛГАН АДАБИЁТЛАР РЎЙХАТИ:

1. Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2017 йил 7 февралдаги ПФ-4947-сон “Ўзбекистон Республикасини янада ривожлантириш бўйича Ҳаракатлар стратегияси тўғрисида”ги Фармони. Ўзбекистон Республикаси қонун ҳужжатлари тўплами, 2017 й., 6-сон, 70-модда.

2. Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2018 йил 14 майдаги ПҚ-3723-сонли “Жиноят ва жиноят-процессуал қонунчилиги тизимини тубдан такомиллаштириш чора-тадбирлари тўғрисида”ги Қарори. Қонун ҳужжатлари маълумотлари миллий базаси, 15.05.2018 й., 07/18/3723/1225-сон, 01.10.2018 й., 06/18/5547/1975-сон.

3. Усмоналиев М., Бакунов П. Жиноят ҳуқуқи. Умумий қисм: Дарслик. – Тошкент: Насаф, 2010. – Б. 132.

4. Рустамбаев М.Ҳ. Ўзбекистон Республикаси жиноят ҳуқуқи курси. I том. Умумий қисм. Жиноят тўғрисида таълимот: Дарслик. – Тошкент: ILM ZIYO, 2010. – Б. 140.

5. Ветров Н.И. Уголовное право. Общая часть. – М.: Юнити, 1999. – С. 114.
6. Большой юридический словарь. / Под. ред. А.Я. Сухарева, В.Е. Крутских. (2-нашр, қайта ишланган ва тўлдирилган). – М.: ИНФРА-М. 2000, 548-бет.
7. Ўзбекистон Республикаси Олий суди Пленуми қарорларининг тўплами. 1991–1998. 2-том. – Б. 154.
8. Ўзбекистон Республикаси Олий суди Пленумининг 2002 йил 14 июндаги 10-сонли, 2002 йил 25 октябрдаги 28-сонли, 2006 йил 3 февралдаги 5-сонли ва 2009 йил 24 июлдаги 8-сонли қарорларига асосан киритилган ўзгартириш ва қўшимчалар билан.
9. Волкова И.А. Ответственность за фальсификацию доказательств по уголовному делу: Дисс. канд. юрид. наук. – М., 2005. – С. 72.
10. Судебная психиатрия / Под ред. Б.В. Шостаковича. – М., 1997. – С. 87; Назаренко Г.В. Эволюция понятия невменяемости // Государство и право. 1993. № 3. – С. 61.; Калашник Я.М. Медицинские мероприятия в отношении психически больных, совершивших общественно опасное деяние: Автореф. дис... д-ра мед. наук. – М., 1955. – С. 7; Лунц Д.Р. Критерии невменяемости в практике судебно-психиатрической экспертизы: Автореф. дис... д-ра мед. наук. – М., 1958. – С. 17; Антонян Ю.М., Бородин С.В. Преступность и психические аномалии. – М., 1998. – С. 124–125.
11. Таганцев Н.С. Русское уголовное право. Часть Общая. – М., 1994. Т.1. – С. 142–143.; Курс уголовного права. Общая часть. Т. 1: Учение о преступлении / Под ред. Н.Ф. Кузнецовой и И.М. Тяжковой. – М., 2002. – С. 264–265; Павлов В.Г. Субъект преступления. – СПб., 2001. – С. 68–69; Гаухман Л.Д. Квалификация преступлений: закон, теория, практика. 2-е изд., перераб. и доп. – М.: АО “Центр ЮрИнфоР”, 2003. – С. 120–121.
12. Рустамбоев М.Х. Жиноят ҳуқуқи (Умумий қисм). Олий ўқув юртлари учун дарслик. Т.: “ILM ZIYO”, 2005. – Б. 147.
13. Jinoyat huquqi.Umumiy qism: Darslik / A.S.Yakubov, R.Kabulov va boshq. – Т.: O‘zbekiston Respublikasi IIV Akademiyasi, 2009. – Б. 139.
14. Уголовное право Российской Федерации. Общая часть. М. “Юрист”, 2001. С. 208–209.
15. Зуфаров Р.А. Порахўрлик учун жиноий жавобгарлик. – Т.: ТДЮИ, 2004. – Б. 83–84.
16. Ахраров Б.Ж. Бошқарув тартибига қарши мансабдорлик жиноятлари учун жавобгарлик муаммолари: Юрид. фан. докт....диссертация. – Т., 2008. – Б. 125–126.
17. Рустамбаев М.Х. Ўзбекистон Республикаси жиноят ҳуқуқи курси. I том. Махсус қисм. Жиноят тўғрисида таълимот: Дарслик. – Тошкент: ILM ZIYO, 2011. – Б. 164.
18. Рустамбоев М.Х. Ўзбекистон Республикасининг Жиноят кодексига шарҳ [Қайта ишланган ва тўлдирилган иккинчи нашр. 2016 йил 1 ноябргача бўлган ўзгартириш ва қўшимчалар билан]. Умумий қисм. – Тошкент: “Адолат”, 2016. – Б. 331.
19. Рустамбоев М.Х. Жиноят ҳуқуқи (Умумий қисм). Олий ўқув юртлари учун дарслик. Т.: “ILM ZIYO”, 2005. – Б. 18.